



Josemari Velez de Mendizabal

Ta ruim mas ta bom

Lagunei esaten diet, konbentzituta eta ezelako apaltasun faltsurik gabe, gero eta gutxiago dakidala. Eta une haue-tan jakintza arloan eduki dezakedan balio bakarra adina dela eta horrek eskainitako perspektiba. Zientzia uretan erraztasuna galdu dut eta hutsuneak antzematen ditut ni-re baitan, eta —agian zahartzaroaren sintomarik argiene-takoa— prestasuna galdu dut gai berriak ikasteko. Bizit-zan hartutako kozkorrekoak esperientziaren mailarekin zuzenean erlazionatuta badaude, badakit zer saldu behar dudan aurrerantzean. Gainerako jantziak koloregabetu egin zaizkidala ohartu naiz.

Urteen joan-etorriekin jasotako talaiak diost lehengo nire baikortasunean jarraitzeko arrazoirik ez dagoela. Bai-na horrek tolosar lagun handi bati sarri entzundakoa baiez-tatzen dit: zaharrek ezin dute promesik egin. Eta horrela da, gazteek baitute agintzarako ahalmena eta, halaber, baikorrak izateko beharra ere. Nire adinekooi poliki-poliki hoberen egokitzen ari zaiguna kontrapuntu jarraikiari zintzotasunez eustea da. Horretan jar dezakegu ahalegina, okertzeko beldur handirik gabe.

Euskaldunek Brasilgo garapen historikoan izandako ekarpen txikia biltzen duen liburuaren Sao Pauloko aurkez-penaren ondoren, ikerketa interesgariaren egileetariko ba-tek —Estebe Ormazabal gazte beasaindarrak, hain zuzen— «*Ta ruim mas ta bom*» idatzi zidan, euskal kulturari buruz eta, oro har, eguneko munduaren betarteari begira nire bai-tan sorturiko eszeptizismoa dela eta. Petral dago baina ongi dago. Gutxi gorabehera, inoiz nik ere —begi gazteagoekin aztertzen nitueneko garaiak ziren, nonbait— erabili dudan «egoera itxarogabea da, baina ez larria» hilari-esaera.

Aurtengo kultura otarrean hizki larriz idatzitako alea Kulturaren Euskal Plana (KEP) dugu. Irailaren 28ko aurkezpenean Ibarretxe Lehendakariak, Euskalduna Jauregira bildutako laurhun pertsona baino gehiagoren aurrean, «euskaldun guztiontzako nortasuna eraikitzeko lanabestzat» hartu zuen KEPa. Onartu behar dut gutxitan sortu duela horrenbeste arreta Eusko Jaurlaritzatik plazaratutako beste edozein gaik. Eta begi bistan dago planaren gauzaketan kolektibo zabal eta jori batek hartu duela esku. Baina, Ibarretxek eraiki hitza beharrean indartu erabili beharko ote zuen alde batera utzita, diodan nire baitan zailantzak ditudala, eta ez txikiak, gainera.

KEPak geure nortasuna indartzeko balio badu, ongi etomia izan dadila. Galderak sortzen dira, dena den, EAEko erakunde publikoetatik bultzatu nahi den egitasmo honen zein-nolako ahalmena izango ote duen planteatzen denean. «Ta ruim» edo horren hurrena aplika geniezaioke abiapuntuari, gure nortasunaren elementurik garrantzitsuenak —batez ere euskararen ingurukoak— nola dauden ikusita. Gernikako Estatutuak ez du ekarri, ezta urrutitik ere, gure hizkuntzaren kontsolidazioa bizimodu arruntean. Eta beldur nago klase politikoa ez dagoela gertu alderantzizko planteamenduetan.

Urri oso elkarriketa interesgarri bat izan genuen Eusko Ikaskuntzako kide batzuek Buenos Airesen SAAPeko (Sociedad Argentina de Analistas Políticos) presidentearekin, eta ni behintzat txundituta utzi ninduen hark gure egoera linguistikoaz zuen ideia okerrak. Urtetako espainiar publizitate mota batek euskara-espainiera binomioari buruz eskainitako irudi desitxuratuan oinarritzen zen argentinarraren politologia bere planteamenduan. Inperioko hizkuntza mehatxatuta balego bezala! Lortu dute —bai, ongi lortu ere— ispiluaren bestaldetik erretratua zeharo bestelakoa proiektatzea.

Baina, egia aitortzera, ez nau argentinarraren lagunaren iritziak geure gizarteko axolagabekeriak adina kezkatzen. Askoz larriagoa da euskaldunok eguneroko bizitza-moldean euskarari erakusten diogun aurpegia. Aurpegi zurbila, odol gabea, ia-ia hilda. Horrexek jartzen nau dardaran. Ez

garela gai zulo ilunetik behar bezalako indarrarekin ateratzeko. Ordenamendu juridikoak ez digu laguntzen, eta KEPa horretan kokatu behar da. Beraz, euskarari lagungarri gerta lekiokoen pausorik ez da eman.

Hogeita bost urte inguru daramazkit gauza berdinak idazten. Eta tarte horretan ez zaizkit argudioak eman baimkorrago bizitzeko. Euskara ez da salbatuko, soilik, egitura politikoa zeharoko babesa ematearekin. Ez, hori garbi da. Baina euskaldunok ahalegin guztiak egingo bagenitu ere —estamentu publikoek laguntza ekonomikoak luzatuz—, berdintasunezko egitura politiko hori gabe porrot egingo genuke zalantzarik gabe. Eta gure Estatutuak —Gernikakoari nagokio, bestea hobe baita ez aipatzea— bigarren mailako hiritartzat hartzen gaitu euskaldunok, espainieraren morroi. Europar Konstituzioak areagotu egiten du gure etorkizunaren belztasuna eta oraindik abiatu ez den ere iragarpenik txarrenak eskaintzen dizkigu.

Alde horretatik, positiboa iruditu zait katalanen eskaera berria euren hizkuntzari buruz, negoziazio politikoaren barruan, «katalanera ezagutzeko beharra, erabiltzeko orduan borondatezkoa izan arren» planteatu dutenean. Aurrrera egiteko ezinbesteko erabakia da. Tamalez, gure politikariak ez lirateke halako zerbait eskatzeko gertu egongo, euretako gehienentzat egundoko «sakrifizioa» izango baidizateke euskararen maldetatik gora abiatzea. Euskal alderdietako ordezkari politikoak —25 urte eman ondoren!— euskaraz hitz egiteko gai ez direnean... «ta ruim», ezta?

Katastrofe giro horretan murgil, euskaldunok militantziako jardun neketsu eta zamatsuan segitu behar du. leher eginda erori arte. Bibliar zigor ezezagunen bat egokitu izan balitzaigu bezala ari gara, Ibarretxek aipatutako nortasun horren adierazlerik garbienaren aldeko apustuan. Apustu bitxia, bai jauna, geu bakarrik baikara jokoan interesatuta. Jardun etsigarria egokitu zaiguna, alafede!

Aurreko urteren bateko oraingoaren gisako nire ekarpen txikian nioen, kulturaren balantzeak ordenako kontu edo partidaz beteta daudela. Eurekin ariketa aritmetikorik burutzeko ezintasuna darakustenak direlako, balantzeko eskema orokorrari halako itxura ukigabea ematen diote.

Ez dira batugarri ezta kengarriak ere. Batez ere tesoreriako txostenetan islapenik ez dutelako, merkatal enpresetako balantzeetan gutxitan agertzen zaizkigun partida horiek behin eta berriz ematen dira kultura kudeatzen duten elkartean. Bitxia bada ere, kezko ekaiak saltzen dituzten erakundeetako balantzeetan, normalean, ordenako partidak dira nagusi. Noski, balantze horiek ez dira burtsan kottizatzen.

Euskal kulturaren aurtengo balantzean —ez dakit Jaurlaritzako Sailarenean honez gero irakurri ahal izango den— Kulturaren Euskal Planak toki bat izango du, zailtzarik gabe. Eta baita eragile askorenetan ere, nork gehiago nork gutxiago, denok baitute plangintza horretan interesa azaldu. Eta hementxe dator, hain zuzen, Estebe adiskideak oroitarazten zidan «mas ta bom» aldea, Planak halako astindu txiki bat eman baitio kontzientziari, itxaropentsu izan daitekeela adierazi nahi izan baligu bezala.

Heldutasun luzeko produktua dugu Plana eta, beraz, gutxienez 2015era arte itxaron beharko dugu iragarpenek asmatu ote duten jakiteko. Ziurrenik, ni ez naiz data horretan gogoarekin egongo gaurko nire balantze partikular honen ordenako kontuak zeinu positibo edo negatiboz baliotatu beharko ote ditudan erreparatzeko. Baina, agian, baten bati otu lekiok historiako erregistroak errebisatzea eta orduan nire testu honekin egin lezake topo. Iragarpenarako nire abilezien neurriaz jabetzeko aukera badu, on egin diezaiola.

Aspaldiko partez, Planak, ene iritziz, hutsune bati egin dio aurre, hots, eragileen arteko inkomunikazioari. Batzuetan elkarri bizkar emanda bizi izan dira, egozentrismo merke batek jota. Beste batzuetan, gaizki ulertutako lehiakoritasunari atxikita, esfortzuak alferrik xahutu dira, ezertarako ez erabiliak. Gutxitan asmatu da, eragileen euren aldetik zein erakunde publikoenetik, estrategietan. Eta, zoritxarrez, urte luzeak eman dira noraezeko zurrumbiloan, bidea non zegoen igarri gabe.

Orain, badirudi diagnostikoarekin ados samar jarri garela eta gure ekoizpena (barka, purista maiteok!) non-

dik bidera genezakeen ikusteko prest gaudela. Zerk ekarri du jarrera-aldaketa hori? Nik esango nuke premiak bildu gaituela. Azken hogeita bost urteotako tratamenduak ez du gure kultura osasunbidean ipini. Eta, alde batetik, horren porrotaz ohartu egin garela aitortzera ausartuko nintzateke. Beste alde batetik, baliabide ekonomikoak gero eta murriztagoak ditugu eta gauza jakina da behar gorritasunean gehiago ikasten dela unibertsitatean baino. Garaiak dira aldaketarako, eta badirudi euskal kulturako eragileek erronkarako txartela eskuratu dutela.

Dena den, nik ez dut uste euskal kulturaren izatea edo ez izatea plan horretan datzanik. Planaren arduradun baten ahotik entzundako hitz horiek potoloegiak inuditzen zaizkit, ardurak berak eta —batek daki!— haren zabalera neurtezinak eraginda. Ezer ez da definitiboa gure bizitza honetan, gauza bat ezik, eta hori hain zuzen hura amaitzen den puntuan ematen da. Plan honek ez du ekarriko euskal kulturaren betiereko salbamendua ezta desagerpena ere. Plan hau, aurrena dela kontuan izanda ere, plan bat da, eta samur asko ordezkia liteke beste batengatik, bideko zaintzaileek puntu ahulak ikusiko balizkiote, eta ordezkapenerako ordua iritsi zaiola ikusi bezain pronto.

Beraz, KEParen garapen eta bilakaera naturalak espazio berriak ahalbide litzake, gure kulturaren hain beharrezkoak ditugunak. Horrezaz jabetzen bagara askoz hobeto joango zaigulakoan nago, eta horrexegatik bakarrik izango balitz ere, esperientziako talaiak eskainitako «mas ta bom» azpimarratuko nuke ostera. Eztabaida guneak sortu behar ditugu, etengabe. Horien bitartez etorriko da gure gizartearen dinamizazioa. Eta ez naiz, noski, ezinezkoek hitz egi-ten. Ez. Euskal nanogizarteak ez du miraririk behar, errealismoa baizik. Ezen, arras aldagarri zaigun mundu honetan euskal kulturaren definizioari mugak jartzeari ez deritzot ongi. Gure giza testuingurua ere zein den garbi ez dugunean, sinplismo handikotzat jotzen dut mugaketa hertsia.

Ezin da mundua —are gutxiago gure komunitatea— garaile jantzien eta galtzaile eztebeen artean banatu. Gure kulturaren alde lan egiten bada handiago eta boteretsuago den beste edozeinen aurka, gureak egin du. Eta eus-

kal kulturak autokritika zehatza behar du, norantz baina baita ere nola eta zein preziotan jo nahi dugun argi uzteko. Irekiak izan behar dugu, bekoki zabalekoak. Mila urteko gure begirakuneak herri jipoitu baten irudia ekartzen digu, baina baita ezaxolagabearena ere. Ez ahantzi hori!

Europa osoa ari da pil-pilean, zein-nolako modelo politikoa ezarriko ote den irrikan. Herrien nahiak islatuko ote diren galdegai, ahaztu ezin daitekeen beste gauza bat honoko hauxe da: Europa kulturen kontinente bat da, kultura desberdin askoren errealitatea. Eta horren erdian gureak iraungo du, sortzen ari den bilakaera sakonaren zurrunbiloari behar bezala eusteko gai bagara. Kultura ahul bat beste indartsuago batekin tril egitean, modu aurrerakoian edo modu atzerakoian erantzun daiteke. Azken horrek, bat ere zalantzarik gabe, galbidera eramango du ahula. «Nik neureari» hertsu batek azkena ekar dezake ikusi nahi ez duenarentzat. Pasibotasunak —hau da, datorrenari aurre egin gabe jarioan eroso labantzeak— heriotza adieraziko du, uholdean itota.

Aldaketaren aurrean, horren eskemaren barruan aktibo izatea iraupenerako bermerik gehien dakarren jarra da. Proaktiboa modu aurrerakoian ari da beti, eta euskaldunok horren alde jokatu beharko dugu, europar treneren bagoiren batean. Eta hori lortzea berrikuntzarako gure gaitasunean datza, neurri handian. Berrikuntza metodoetan, berrikuntza buru-eskeman, berrikuntza lanabesetan. Egitura zaharrak, materialak zein espiritualak, errebisatu behar dira, gordintasun osoz. Eta aldaketarako jarrera positiboak sortarazi beharko dira, esperimendazio eta arriskuari beldur gabe.

Kulturari buruz normalean ulertu diren zentzuetan bada bat niretzat oso interesgarria, kultura aberriaren osagai bat dela dioena. Mugaketa hori nire aldetik eszeptizismoz hartzen dudan arren —ez baititut garbi aberriaren parametroak—, euskal laginari aplikagarria deritzot. Horrezaz gain, kulturaren gaineko teoria horrek beste ideia hau ere defendatzen du, kultura, berez, ez dela beste kulturetatik aparte existitzen. Horrela izan daitekeela pent-

satze hutsak, euskaldunok modu aurrerakoian arituko ga-relakoan nago.

Eguneko globalizazioak —atera da azkenik zorioneko hitza!— atzoko kolonialismoaren xede berdinak dituela diote aditu askok. Kolonizatzaileek autoktonoen praktikak ezabatu zituzten, gupidarik gabe, euren ekoizpen sistemak, merkatu arauak, elementu kultural, politiko eta sozialak ezarriz. Geldi egonez gero zer espero dezakegun asmatzea ez da zaila. Gaurko ordena ekonomikoak hutsetik inposatu nahi duen ordena kulturala dakar. Ardatz horren inguruan dabil mundua —euskal gizarte ikusezina barne. Horrexegatik zaigu interesatzen proaktibismoa, datorrena gerarazteko gai ez garenez gero jarioa gure alde nola jar genezakeen asmatzeko asmoarekin.

Garapena —iraunkorra izango bada garapena izan b ehar; eta garapena izateko, derrigorrez ekonomikoa izan behar— eta kultura elkarren ondo-ondoan doazen kontzeptuak ditugu. Zibilizazioak muturreko bidean jarri du gizadia —gauza desberdinak balira bezala!— eta zibilizazioari dagokio oreka bilatzea. Gure mikromunduan ere, euskal kultura ez doa euskal gizartearen bidetik, ezta hurrik eman ere. Batzuetan ezta paraleloan ere, gero eta zabalagoak baitira lotzen gaituzten diferentziak. Protagonista desberdinen nolakotasunak direla eta, diferentzien jardun iraunkorra onar liteke, elkarri begirunea azalduz. Dibergentzia jarraikiak, ostera, euskal kulturaren desitxuraketa etengabea ekarriko du.

Euskal kulturak esperantzaren paradigman bizi behar du. Zer dela eta? Beste irtenbiderik ez duelako! Industria-iraultzak euskal gizartea ongizatearen bidean jarri zuen, eta horrek hiritar askoren autoatsegina piztu zuen. Oraingo belaunaldi berrien indarrak baliatuz, kontzientzien astindua etor liteke, eta —zergatik ez?— orain arteko planteamendu ez zuzenak alda litezke. Niri behintzat itxaropen izpiren bat ekarriko lidake erronka berrien sorkuntzak, europar testuinguruan espazio berriak irabazteko balioko bailuke. Niretzat, gero eta ziurrago, Euskal Herria espazio kultural bat da, eremu galdu edo irabazi egin dezakeena.

Horren adibide gisa, azaroan Araban egunkari berr i baten jaiotza ageri da. Orain artekoek ez bezala, ekimen berri honek garapen iraunkorreko oinarritzko baldintza betetzen zuen: itxaropengarri izateaz gain posiblea ere bada. Gainera, gutxi bailitzan, Nafarroatik etorria! Informazioaren diktadura bere azalean pairatzen ari den arabar herrialdeak badu, beraz, hautaketa gehiagorako aukera. Argitaldariaren asmoa, antza denez, laster oinak Gipuzkoan jartzea da. Eskertuko genuke, bai jauna!

Jami ditut, beraz, nire balioak aurtengo balantzean, baina ez dut numeroz kalifikatu. Badakit jakin argazki bakar batek ez duela pelikula egiten, eta aurtengoak soilik ez luke iritzi egokirik eskainiko. Hala ere, ez dut nire burutik oker gabiltzalako ideia ezabatu nahi, alderantzizko jarrerak min egingo bailioke urteotako nire konpromisoari. Bestalde, inoiz ameslari bati entzun nion «ez genukeen burutuko, ez bagenu ezina zela pentsatu» pentsamendua oroitu nahi dut, bidean pizgarri gerta dakidan. Edota «orain arte zailena egin dugu; aurrerantzean ezinari ekingo diogu» beste hura. Azken finean, ez bainago ziur garapen iraunkorrrak ameslari izaerazko espirituak ez ote dituen behar.

Datorren urtean berriz galdetzen bazait, ez dakit nola erantzungo dudan euskal kulturaren gaineko perspektibari buruz. Hasieran nioen moduan, talaia altu samarra daukat eta, beraz, begirada arin batez itsasoaren egoera eremu zabalean ikusteko parada ematen dit. Alde guztietatik hodei ilunak nabaritzen ditut. Hemen edo han deskargatuko dute, haizeak ezin baititu denak batera urrundu. Ekaitzerako gertu egon beharko dugu. Balio al du, dena den, ezertarako euskal talaiarien lanak?¶